

Virna Karlić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

STANKO KORAĆ – O JEZIKU I S JEZIKOM

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/9789533792668.15>

U radu se razmatraju aspekti Koraćeva bavljenja jezikom u kontekstu njegove znanstvene, stručne i društveno angažirane djelatnosti. Prva cjelina rada posvećena je njegovim analizama jezičnih obilježja pisaca Srba u Hrvatskoj te jeziku njihovih djela kao jednom od kriterija za uvrštavanje u *Književnu hrestomatiju* (1979) i *Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj* (1987). Druga cjelina rada posvećena je Koraćevu bavljenju filološkim doprinosima pojedinih autora na planu razvoja srpskog književnog jezika u 18. i 19. stoljeću. Na koncu se razmatraju njegovi javni istupi i polemike o aktualnim jezičnopolitičkim pitanjima koja se tiču hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa, kao i obilježja njegove lektorske djelatnosti u časopisu *Prosvjeta*.

Ključne riječi: Stanko Korać, Srbi u Hrvatskoj, jezik književnosti, hrvatsko-srpski jezični odnosi

1. Uvod

Život Stanka Koraća obilježen je bogatom i raznovrsnom filološkom djelatnošću, primarno usmjerenom na proučavanje povijesti hrvatske i srpske književnosti i kulture. Iako jezik nije bio predmetom njegovih najužih znanstvenih interesa, u svojem se istraživačkom i stručnom radu – neposredno i posredno te raznolikim povodima – dotakao i nekih lingvističkih pitanja. U ovome radu razmatraju se tri aspekta Koraćeva bavljenja jezikom:

(1) U djelima posvećenim književnom radu Srba u Hrvatskoj (posebice u *Književnoj hrestomatiji: iz kulturne baštine Srba u Hrvatskoj* iz 1979. godine¹ te *Pregledu književnog rada Srba u Hrvatskoj* iz 1987. godine²) Korać razmatra

¹ U nastavku *Književna hrestomatija* (1979).

² U nastavku *Pregled* (1987).

karakteristike jezika pisaca Srba u Hrvatskoj, kao i ulogu jezičnih obilježja i upotrebe pisma pri određivanju kriterija „za svrstavanje pisaca u okvire neke književnosti” (Korać 1979).

(2) Nadalje, u tim djelima, kao i u spomenici SKD „Prosvjeta” *Vjetrom Vijani*³, koju je uredio i objavio 1971. godine, Korać se dotiče filoloških doprinosa pojedinih autora na planu književnojezičnog razvoja u 18. i 19. stoljeću (Zaharija Orfelina, Dositeja Obradovića, Save Mrkalja i Vuka Stefanovića Karadžića).

(3) Osim u kontekstu proučavanja književnohistorijskih tema, Korać na prijelazu iz 60-ih u 70-e godine (a i kasnije) u svojim javnim nastupima polemizira o aktualnim jezičnopolitičkim pitanjima – posebice na temu objavljivanja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967) i *Predloga za razmišljanje* (1967), koje je oštro osuđivao.

U konačnici, Korać je od 1969. do 1971. godine, kada je bio na poziciji urednika *Prosvjete*, lektorirao sve brojeve časopisa objavljene u tom razdoblju. Budući da je onovremeno „jezik u časopisu bio izuzetno osjetljiva tema” (Marinković 2024: 72), rad se osvrće i na glavna načela njegove lektorske djelatnosti. Cilj je ovoga rada ponuditi pregled Koraćeva bavljenja jezikom i promišljanja o njemu.

2. O jeziku pisaca Srba u Hrvatskoj

Iako u Koraćevu znanstvenom opusu izostaju radovi primarno posvećeni jeziku srpskih pisaca iz Hrvatske, on se u svojim studijama o književnosti / književnom radu Srba u Hrvatskoj nezaobilazno dotiče tog pitanja. Štoviše, upravo jezik književnih djela Korać navodi kao jedan od kriterija (ne i presudan) za svrstavanje autora „u okvire neke književnosti”, a time i u svoja djela *Vjetrom vijani* (1971), *Književna hrestomatija* (1979) i *Pregled* (1987).⁴

³ U nastavku *Vjetrom vijani* (1971).

⁴ Na jezik kao kriterij za određivanje književno-kulturnih granica u djelima Stanka Koraća i Dušana Ivanića posvećenim književnosti / književnom radu Srba u Hrvatskoj u kraćim se crtama osvrćemo u radu Karlić i Šakić (2019).

Jeziku pisaca Srba u Hrvatskoj Korać je najviše pažnje posvetio u uvodniku *Književne hrestomatije* (1979). Ovo djelo obuhvaća autore koji su živjeli i djelovali od početka 19. stoljeća do kraja 60-ih godina 20. stoljeća, pa u uvodniku, među ostalim, Korać ukratko predstavlja jezičnu situaciju na hrvatskom i srpskom govornom području u tom razdoblju te uspoređuje obilježja jezika hrvatskih pisaca s jedne strane i pisaca Srba u Hrvatskoj s druge.

U odlomcima posvećenim ilirskom pokretu autor ukazuje na značajnu ulogu jezika u povezivanju Južnih Slavena „u jedinstvenu kulturnu i političku cjelinu” te utvrđuje da su hrvatski ilirci, zasnovavši književni jezik na štokavskom dijalektu i na ijekavskom izgovoru, „prevladali regionalni karakter nacionalne književnosti” (Korać 1979: 13).⁵ Time su, zaključuje Korać, kulturna i književna prožimanja dvaju naroda postali svakidašnjom praksom (ibid. 15). Autor u tom kontekstu ističe ulogu (jezika) Srba u Hrvatskoj kao „spone između svih Srba na jednoj strani i Hrvata na drugoj strani” (ibid.):⁶

Srpski narod u Hrvatskoj govorio je štokavski sa ijekavskim izgovorom jata, pa je ta činjenica dobro došla za jezičko zajedništvo Srba i Hrvata u Hrvatskoj, pa je isto tako bila sigurna osnova za izgrađivanje jezičkog zajedništva sa svim Srbima u jugoslovenskim zemljama. (ibid. 13)

Korać ovu tvrdnju dodatno pojašnjava činjenicom da se ijekavskim izgovorom osim Srba u Hrvatskoj služe i jezično im isti Srbi u Bosni i Hercegovini te Srbi u jugozapadnoj Srbiji i Crnoj Gori, što je doprinijelo ravnopravnom „učvršćivanju” obaju izgovora srpskog književnog jezika (s time da je književna produkcija bogatija na ekavici) (ibid.).

Presudan faktor prožimanja hrvatske i srpske kulture i književnog stvaralaštva Korać vidi upravo u izboru štokavice kao organske osnove književnog jezika, s obzirom na to da bi u slučaju izbora čakavskog ili kajkavskog dijalekta u toj ulozi (za hrvatski) književne granice između Srba i Hrvata bile određene

⁵ Korać u *Književnoj hrestomatiji* (1979) ističe da su u ilirski pokret bili uključeni i neki Srbi iz Hrvatske, poput primjerice Petra Preradovića te Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog – „jednog od najznačajnijih intelektualaca ilirizma”, za kojeg ne postoji „samo jedan jezik srpskohrvatski – hrvatskosrpski nego i jedna književnost” (ibid. 14).

⁶ U ovu se sponu „ugradio gorostasni lik Vuka Karadžića” (ibid. 15), o kojem je Korać pisao u *Pregledu* (1987), v. Poglavlje 3.

samim jezikom – „ovako one *samo* jezikom nisu određene, ili ukoliko se u pojedinim slučajevima i određuju samo jezikom zbog leksičkih razlika, obično ih ne smatramo dovoljnim, ali ih moramo imati u vidu” (ibid. 14).

Kao glavnu specifičnost jezika književnih djela Srba iz Hrvatske u odnosu na jezik hrvatskih pisaca Korać izdvaja potpuni izostanak „dijalekatskog preliivanja” elemenata iz kajkavskog i čakavskog dijalekta, koji je u jeziku hrvatskih pisaca štokavaca česta pojava (ibid. 15). Budući da je matični dijalekt svih pisaca Srba u Hrvatskoj štokavica, „zavičajnost” njihova jezika odražava se isključivo na leksičkoj razini – što je primjerice uočljivo u djelima Sime Matavulja, Vladana Desnice, Milana i Bude Budisavljevića, Mirka Korolije, Bogdana Lastavice i dr. Kao specifičnost u odnosu na jezik srpskih pisaca iz Srbije Korać izdvaja upotrebu *kroatizama* kod nekih pisaca Srba iz Hrvatske, određivši ih kao lekseme koji se ne koriste na području BiH, Srbije, Vojvodine i Crne Gore (ibid.):

Bez malo svi pišu ko (ne tko), ćutanje (ne šutnja), januar (ne siječanj), ali pišu vazduh i zrak; i hljeb i kruh; pozorište i kazalište; vjeridba i zaruke; ugao i kut; predstava i predodžba; uslov i uvjet; suština i bit; utisak i dojam; gvozden i željezan; bezbjedan i siguran; memla i vlaga; posmatrati i promatrati; saradnik češće nego suradnik; a onda preovladava krst (ne križ), sveštenik (ne svećenik), hrišćanin (ne kršćanin), Hrist (ne Krist), porodica i familija (ne obitelj) itd. (ibid. 15–16)

Kao primjer ove pojave Korać izdvaja jezik književnih djela Vladana Desnice: „Kod Vladana Desnice ova je naporednost naročito vidljiva; kod njega se pravoslavni krste, a katolici križaju; neko će kod njega zadocniti, neko zakasniti.” (ibid. 16). Autor pritom naglašava da leksik kod pisaca poput Desnice nije strogo podijeljen prema kriterijima tadašnjih varijanata (ibid.), a u poglavlju o njemu u *Hrestomatiji* zaključuje:

Leksika nije ni regionalna, ni jednog književnog standarda: hrvatskog ili srpskog. Desnica uzima leksiku i srpsku i hrvatsku, onu leksiku, i ne tako bogatu, na osnovu koje od jednog jezika žele napraviti dva. (Ovdje imamo u vidu samo onu leksiku za koju se vjeruje da je samo hrvatska ili samo srpska, kao na primjer: zrak i vazduh, zadocnjenje i zakašnjenje, vlak i voz [...]) Mnogo je brojnija ona leksika za koju ne možemo tvrditi da je samo hrvatska, odnosno samo srpska. A tom se leksikom zapravo i pišu knjige, a ovu polarizovanu, jednu i drugu ne treba da stavljamo za uzor. (ibid. 514)

U uvodniku *Pregleda* (1987) Korać se u manjoj mjeri bavi jezičnim obilježjima pisaca, ali u kontekstu rasprave o kriterijima za njihovo uvrštavanje u pregled dotiče se kriterija pisma. Osim nacionalne pripadnosti, tematske opredijeljenosti književnih djela, „nijansi u jeziku” te „političkih pogleda” autora – koje određuje kao presudne oznake po kojima ih uvrštava u *Pregled* – Korać dodaje i upotrebu ćirilice (usp. Korać 1987: 8–9). U nastavku, međutim, ističe kako taj kriterij vrijedi do sredine 20. stoljeća, jer je nakon toga ćirilično pismo sve manje u upotrebi (nakon obustavljanja rada SKD „Prosvjeta” ukidaju se novine i časopisi koji su izlazili na ćirilici, a upotreba ćiriličnog pisma prenosi se u Izdavačko poduzeće „Prosvjeta” – „ali samo za knjige koje govore o baštini srpskog naroda”, dok se „djela savremenih pisaca ne objavljuju [se] ćirilicom”)⁷ (ibid. 10). Kao ilustraciju ove promjene Korać i ovdje navodi Desničina djela:

Uzmemo li kao primjer najmarkantnijeg pisca među Srbima u Hrvatskoj u ovom vijeku, Vladana Desnicu, vidjećemo da je on počeo svoj književni rad 1934. i 1935. u „Magazinu sjeverne Dalmacije” ćiriličnim pismom, a poslije rata objavljuje svoja djela latinicom, osim jedne knjige pripovijedaka objavljene u Matici srpskoj u Novom Sadu. (ibid.)

S obzirom na sve rjeđu upotrebu ćiriličnog pisma i druge društveno-političke promjene koje su nastupile nakon Drugog svjetskog rata, Korać na koncu zaključuje da kao presudan kriterij „ostaje tematska veza s narodom kod skoro svih poslijeratnih pisaca Srba u Hrvatskoj” te dodaje: „Kod mnogih je važna nijansa u jeziku (ne govorimo o varijanti, nego samo o nijansi), koja se temelji na srpskim narodnim govorima, pa je i to jedna zanimljiva činjenica koju moramo imati u vidu.” (ibid.)

⁷ Slična je situacija i danas. Primjerice, većina književnih djela objavljenih u ediciji *Mala plava biblioteka* u izdanju SKD „Prosvjeta” (u razdoblju 1996.–2016.) tiskana su na latinici (usp. Karlić i Šakić 2019). Urednik edicije Čedomir Višnjić osvrnuo se na to sljedećim riječima: „Uvijek je teško odlučiti se između želje da se zaštiti ćirilica i namjere da se knjiga učini dostupnijom široj publici. Većina naslova je, dakle, objavljena na latinici, dok se ćirilica pojavljuje u slučajevima kada se to moglo 'priuštititi' (prvenstveno zahvaljujući popularnosti autora) ili u slučajevima kada su autori na tome inzistirali.” (ibid. 262)

Iz svega navedenog razvidno je da Korać jezik u ovom slučaju više vidi kao faktor spajanja nego razdvajanja/razgraničavanja hrvatske i srpske književnosti s jedne strane te književnosti / književnog rada Srba u Hrvatskoj s druge strane. Istovremeno, međutim, uzima u obzir njihove jezične specifičnosti kao relevantnu stavku u slučajevima kada dolaze do izražaja (upotreba *kroatizama*, usporedna upotreba *kroatizama* i analognih *srbizama*, upotreba leksičkih regionalizama, upotreba ćiriličnog pisma i sl.).

3. O rodonačelnicima suvremenog književnog jezika

Korać se u svojim monografijama posvećenim književnom (ali i filološkom) radu Srba u Hrvatskoj bavio i doprinosima pojedinaca na planu razvoja i afirmacije suvremenog književnog jezika zasnovanog na narodnoj, štokavskoj osnovici krajem 18. te u 19. stoljeću. Ovdje ćemo se ukratko osvrnuti na njegova tumačenja doprinosa razvoju srpskog književnog jezika i pisma četvorice istaknutih autora: Zaharija Orfelina, Dositeja Obradovića, Save Mrkalja i Vuka Stefanovića Karadžića.

U uvodniku *Književne hrestomatije* (1979) Korać navodi kako je u 18. stoljeću među Srbima u upotrebi bio ruskoslavenski književni jezik, s time da je uz njega književnost pisana i na narodnom jeziku – ali s dosta elemenata ruskoslavenskog (ibid. 5). Kao primjer upotrebe takvog jezika navodi upravo Orfelinova i Obradovićeve djela. Orfelina Korać uvrštava u *Pregled* (1987) po kriteriju mjesta rođenja (najvjerojatnije Vukovar), kao i njegova utjecaja na kulturu Srba u Hrvatskoj. Opisuje ga kao „čovjeka višestrukih (enciklopedijskih) sposobnosti”, čiji je „književni rad prožet [je] idejama prosvjetiteljstva i idejama racionalističke filozofije” (ibid. 76). Iako u *Pregledu* (1987) nema izravnog govora o Orfelinovoj afirmaciji narodnog jezika kao osnove književnog jezika, Korać ga naziva pretečom Vuka Karadžića te „najrječitijim dokazom da su srpski pisci 18. vijeka pisali i narodnim jezikom” (uz Gavrilu Stefanovića Venclovića i Dositeja Obradovića) (ibid. 77), a kao primjer navodi njegovu pjesmu *Gorestnij plač* (verzija na ruskoslavenskom) odnosno *Plač Serbii* (verzija na narodnom jeziku). Korać također ističe podatak da je Orfelin bio prvi pisac koji se služio građanskom azbukom u srpskom 18. vijeku te zaključuje da je on „veoma značajna ličnost među Srbima 18. vijeka, jer je započinjao mnogo toga što u narodu našem nije postojalo” (ibid. 78). Njegovo

književnoj i kulturnoj djelatnosti pripisuje velik značaj u povezivanju Srba iz raznih geografskih predjela.

Kao drugog Karadžićevog prethodnika Korać navodi Dositeja Obradovića – „najkrupnije ime u srpskoj književnosti 18. vijeka” – „prosvjetitelja, racionalista, i čovjeka izuzetne osjećajnosti [koji je] smjelo krčio puteve duhovnom razvitku srpskog naroda” (Korać 1979: 5). Njegovi život i djelo detaljno su prikazani u prilogu Vice Zaninovića u sklopu *Književne hrestomatije* (1979). Što se tiče Obradovićevih doprinosa razvoju književnog jezika, Zaninović ističe da se u sklopu svojih književno-prosvjetiteljskih nastojanja „odlučno založio za upotrebu govora koji je blizak širokim narodnim slojevima”, što bi podrazumijevalo potpuni prekid s dotadašnjom tradicijom upotrebe književnog jezika zasnovanog na staroslavenskoj osnovici. Ovdje Zaninović citira Belićevu ocjenu Obradovićeve izlaganja o jeziku u *Pismu Haralampiju*, prema kojoj „lepšu himnu narodnom jeziku ne bi mogao napisati ni Karadžić” (Belić 1948: 26, u Korać 1978: 37). Zaninović tvrdi da je Obradović bio Karadžićev prethodnik isključivo „na teoretskom planu”, jer je u praksi često odstupao od iznesenih načela – njegova djela (neka u većoj, neka u manjoj mjeri) sadržavala su brojne elemente starog, crkvenoslavenskog i ruskoslavenskog jezika na raznim jezičnim razinama, a posebice leksičkoj (npr. *junost* 'mladost', *polza* 'korist', *priključenije* 'doživljaj, događaj', *jestestvo* 'priroda' i dr.). Kao uzrok tome Zaninović navodi utjecaj domaće tradicije (npr. lektire) i materije koju je Obradović koristio (ibid.). Na koncu Zaninović ukazuje na razlike između Obradovićeve i Karadžićeve odnosa prema narodnom jeziku: dok mu je prvi pristupao kao prosvjetitelj (kao sredstvu učinkovitog širenja obrazovanja i prosvjetiteljskih ideja), drugi mu je pristupao „iz nacionalnih pobuda” (ibid. 38). U *Pregledu* (1987) Obradoviću je posvećeno manje prostora nego u *Književnoj hrestomatiji* (1979), a u prilogu o njemu Korać se fokusira na prikaz Obradovićevih ranijih djela nastalih u Dalmaciji – prvenstveno njegovim dvjema *Bukvicama*. U ovom je kontekstu zanimljivo spomenuti Koraćevo objašnjenje zbog čega je Obradović uvršten u *Pregled* (1987):

Dvadeset i devet godina poslije Dositejeve smrti 1830. u Karlovcu izlazi knjižica pod naslovom *Prvenac* a u podnaslovu *Ižica ili Dositejeva Bukvica*. Ta je knjižica napisana govorom Srba oko Knina, pa se zato može reći da je Dositej

prvi srpski pisac koji narodni govor određenog kraja unosi u pisanu književnost. To je uostalom razlog, što ga unosim u ovaj pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj. (ibid. 79)

Korać ovo poglavlje zaključuje mišlju o Obradovićevim i Orfelinovim doprinosima povezivanju srpskog naroda bez obzira na prostore gdje su živjeli: „Oni su vidjeli srpski narod kao jedan cjelovit organizam, i to je njihova velika historijska zasluga” (ibid. 84).

Filološkom radu i književnom stvaralaštvu Save Mrkalja Korać je posvetio zasebna poglavlja u spomenici *Vjetrom vijani* (1971), *Književnoj hrestomatiji* (1979) i *Pregledu* (1987), s time da je zapravo riječ o trima varijantama istog teksta. Budući da je u spomenici *Vjetrom vijani* (1971) objavljena njegova najopsežnija verzija, osvrnut ćemo se na nju. Poglavlje posvećeno Mrkalju Korać (1971: 103) otvara opisom kraja i okolnosti u kojima je rođen – u Sjeničaku, na Kordunu, u tadašnjoj Vojnoj krajini, „daleko od nacionalnog jezgra”:

Bez veza s tim jezgrom [...], bez gradova, bez kulturnog središta, bez društvene kohezije koju stvara građansko društvo, oni [Srbi u Vojnoj krajini] su teško ulazili u svijet koji je stvarao kulturu. (ibid.)

Zato je bilo tragično, tvrdi Korać, roditi se u tom kraju kao „lingvistički genij” kakav je bio Mrkalj. Nakon kratkog prikaza Mrkaljeva životnog puta Korać prelazi na analizu filološke rasprave *Salo debeloga jera libo azbukoprotres* (1810), u kojoj autor predlaže i sustavno obrazlaže reformu srpske azbuke te se zalaže za fonološko pravopisno načelo i uvođenje narodnog jezika u književnu upotrebu. U analizi *Sala* Korać se zadržava na filozofskim pitanjima o jeziku koja Mrkalj otvara u uvodnom dijelu svoje čuvene rasprave, nakon čega slijedi detaljan prikaz njegova prijedloga azbučne reforme. Na koncu Korać zaključuje: „Ovo je Mrkaljevo djelo primjer kako se na malom prostoru mogu postaviti i rješavati krupna pitanja: lingvistička, filozofska, književno-teoretska itd.” (ibid. 105)

Drugih filoloških djela i Mrkaljeve poezije Korać se ovdje tek dotiče, dok zaključne odlomke poglavlja posvećuje Karadžićevoj ulozi u afirmaciji i provođenju Mrkaljevih ideja – zahvaljujući čemu Mrkalj „stoji na početku nove, demokratske, narodne kulture srpske”, zaključuje Korać (ibid.). U *Pregledu* (1987) dodatno ističe da se Mrkalj u svojim djelima služio dvama jezicima – slavenosrpskim u filološkim studijama te narodnim jezikom „vukovskog tipa”

u poeziji. Stoga ga osim kao prvog reformatora srpske ćirilice određuje i kao afirmatora srpskog narodnog jezika – kako u teoriji tako i u praksi:

[...] nije Mrkalj samo reformom srpske ćirilice Vukov prethodnik, nego i primjenom narodnog jezika u pisanju stihova, dakle u književnoj praksi koju je Vuk tražio, te je pokazao da i narodni jezik može biti dovoljan za pisanje poezije. (ibid. 97)

Poglavlje posvećeno Vuku Karadžiću Korać je uvrstio u *Pregled* (1987). U uvodu cjeline o romantizmu ističe da je narodni jezik – zajedno s historijom i narodnom kulturom – jedan od temelja ove književne epohe u srpskoj književnosti:

Samim tim odbačeno je sve što nije narodno: slavenosrpski i ruskoslavenski kao tipovi književnog jezika kojima se pisalo u 18. vijeku, potisnuto je obrazovanje na grčkim i latinskim izvorima, metričke sheme klasicističke poezije zamijenjene su narodnim desetercem [...]. (ibid. 132)

Devetnaesto stoljeće obilježila je Karadžićeva jezična reforma, kojom se prekida višestoljetna tradicija upotrebe književnog jezika zasnovanog na crkvenoslavenskoj osnovici te uvođenje književnog jezika zasnovanog na narodnoj osnovici. U tom je procesu ključnu ulogu odigrao Karadžić, kojem su teren pripremili njegovi prethodnici, posebice Obradović i Mrkalj. Primjenom principa prema kojem „treba pisati kako narod govori”, narodna usmena književnost znatno je utjecala na formiranje modernog književnog jezika Srba i Hrvata. Sukladno tome, Korać u uvodniku *Književne hrestomatije* (1979) ističe da je u tom procesu važnu ulogu imala i narodna usmena književnost Srba u Hrvatskoj.

Poglavlje o Karadžiću Korać otvara konstatacijom da je književni i nacionalni život srpskog naroda u zapadnim krajevima „naše zemlje” nezamisliv bez Obradovića, Mrkalja i Karadžića, naglasivši da je Karadžić „imao stalnu vezu sa Srbima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji” (ibid. 135). U nastavku poglavlja Korać se fokusira na Karadžićev istraživački rad na tim područjima (poput primjerice prikupljanja narodnih pjesama s područja Senja, Ravnih kotara, Bukovice i Kninske krajine), kao i na suradnju sa srpskim autorima s područja Vojne krajine poput Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog i Save Mrkalja – kojeg zbog njegovih stavova o jeziku naziva „vukovcem prije Vuka” (ibid. 137).

U ostatku poglavlja Korać se usmjerava na one aspekte Karadžićeva filološkog rada koji su imali najsnažniji utjecaj na Srbe u Hrvatskoj. Tako Korać ističe da je njegovo inzistiranje na južnom (istočnohercegovačkom) ijekavskom narječju kao osnovici književnog jezika „imalo velik značaj i za srpski narod u Hrvatskoj, koji je nosilac južnog govora, a sve osobine toga govora: fonetske, akcenatske, morfološke i sintaksičke, veoma su blizu [vukovskom] književnom jeziku” (ibid. 140). U tom kontekstu Korać citira Dragoljuba Petrovića, koji kaže: „Jedna je činjenica, u svemu tome neoboriva: u Hrvatskoj nema govora bližih književnom jeziku nego što su to govori srpskog stanovništva” (Petrović 1979: 173, prema Korać 1979: 140). U završnim recima ovoga poglavlja Korać još jednom ističe Karadžićevu i Mrkaljevu ulogu u postizanju kulturnog jedinstva Srba: „Mrkalj i Vuk prekoračuju regionalne granice, ali i državne, i rade isti posao i nose istu nacionalnu svijest pa se tako bore za kulturno jedinstvo srpskog naroda već na početku 19. vijeka.” (ibid. 141)

Korać je ovu četvoricu autora uvrstio u svoje studije prema različitim kriterijima – Orfelin i Mrkalj srpski su autori rođeni u Hrvatskoj, dok su Obradović i Karadžić dio svojeg života proveli djelujući u hrvatskim krajevima. Svaki od njih na svoj je način svojim znanstvenim i/ili književnim radom doprinio kulturnom razvoju Srba u Hrvatskoj, čemu je Korać posvetio najveću pažnju u svojim trima studijama. Ove autore povezuje zalaganje za književni jezik zasnovan na narodnoj štokavskoj osnovici, tj. jezik koji Korać smatra ključnim faktorom povezivanja Srba i Hrvata. I u ovom aspektu Koraćeva bavljenja jezičnim pitanjima vidljivo je da jezik igra ključnu ulogu u kulturnom i književnom zbližavanju Srba u Hrvatskoj s Hrvatima te Srbima izvan Hrvatske.

4. O aktualnim jezičnopolitičkim pitanjima

Osim što se u svojim književnohistorijskim studijama Korać doticao jezičnih pitanja iz dijakronijske perspektive, javno je iznosio svoje stavove i polemizirao o aktualnim jezičnim pitanjima krajem 60-ih i početkom 70-ih godina, pa i kasnije. Na to ga je nagnala zaoštrena jezičnopolitička situacija u SFRJ, posebice između hrvatske i srpske strane, koja nastupa desetljeće nakon Novosadskog dogovora (1954).⁸

⁸ O Novosadskom dogovoru i onovremenoj jezičnopolitičkoj situaciji u SFRJ v. više npr. u Jarošević (2012) te Mićanović (2012, 2019, 2021).

Period druge polovice 50-ih godina i samog početka 60-ih godina povjesničari jezika određuju kao „vrijeme plodne hrvatsko-srpske suradnje, ali i kao vrijeme začetka polemika koje proizlaze iz različitih tumačenja [novosadskih] zaključaka – o nazivu jezika, upotrebi njegovih varijanata te međuvarijantnom adaptiranju tekstova” (Karlić 2024: 197). Na jugoslavensku jezičnu politiku početkom 60-ih godina počinju utjecati decentralizacijske tendencije; suradnja na projektima utemeljenim na Novosadskom dogovoru se nastavlja, ali se počinju javljati i ozbiljnije tenzije u vezi s pojedinim slučajevima nepoštivanja novosadskih zaključaka, kao i njihova različita tumačenja među hrvatskim i srpskim lingvistima (Jarošević 2012: 92). Odnosi se zaostavljaju nakon što je u Sarajevu 1965. godine održan *Peti kongres jugoslavenskih slavista*, na kojem se otvara pitanje varijantnog funkcioniranja zajedničkog jezika, pa tako i upotrebe njegovih varijanata u pojedinim socijalističkim republikama, što se među ostalim ticalo jezičnih prava Srba u Hrvatskoj. Sukobi eskaliraju dvije godine kasnije objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, a potom i *Predloga za razmišljanje*. U *Deklaraciji* je iznesen zahtjev za utvrđivanje „jasne i nedvojbene jednakosti i ravnopravnosti četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga”, kao i osiguravanje „dosljedne primjene hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu [...] te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju” (*Deklaracija*). Time je otvoreno pitanje „[...] položaja Srba u Hrvatskoj, koji bi u slučaju usvajanja *Deklaracije* morali da službeno koriste samo hrvatski jezik” (Selenić 2019: 71). Analogno tome, u *Predlogu* je iznesen zahtjev da se Hrvatima u Srbiji i Srbima u Hrvatskoj ustavom osigura pravo na školovanje i svi oblici službene i javne komunikacije na svojem jeziku i pismu (ibid. 73). Iako su dva proglašenja državne vlasti osudile kao politički štetan čin, novi Ustav iz 1974. godine u mnogim je aspektima ostvario težnje Hrvatskog proljeća, pa tako i „ustavnu odredbu o nazivu jezika koja je poništila učinke Novosadskog dogovora” (usp. Jarošević 2012: 286):

[...] već jezične odredbe u nacrtu amandmana Ustavu SR Hrvatske iz kolovoza 1971. ne sadrže naziv hrvatskosrpski, nego se u njima jezik/jezici naziva/nazivaju: „na hrvatskom, odnosno srpskom jeziku (Srba u Hrvatskoj)”, „na hrvatskom jeziku”, „na hrvatskom, odnosno srpskom jeziku”. (ibid.)

U Ustav je potom ugrađen amandman koji određuje da je u javnoj upotrebi „hrvatski književni jezik standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski jezik” (ibid.).

U vrijeme objavljivanja *Deklaracije* Korać je obnašao funkciju direktora karlovačke Pedagoške akademije (1962.–1967.). Tokom 1967. i narednih godina u više je navrata javno govorio o *Deklaraciji* oštro je osuđujući – čime je „na sebe navukao javni animozitet” i „stekao brojne osporavaoce” (Marinković 2024: 43, 172). Marinković (ibid. 44) u Koraćevoj biografiji izdvaja njegov prvi javni istup na tu temu u Domu kulture u Karlovcu povodom javne rasprave o *Deklaraciji*. Korać je tom prilikom osudio intencije ovog proglasa „s pozicije artikulacije prava Srba u Hrvatskoj da govore srpsko-hrvatskim jezikom u njegovoj ijekavskoj varijanti”, što je u svojoj nedovršenoj autobiografiji komentirao na sljedeći način: „Osudio sam 'Deklaraciju' jer Srbe stavlja u nemoguć položaj da svoj jezik zovu po imenu drugog naroda i da pišu varijantom za koju se zalagala 'Deklaracija' i da usvoje ideju o stvaranju hrvatskog koine” (Korać 2014: 61). Time Korać, ističe Marinković, „po prvi put javno reagira na problematiku koja se tiče i njegovog rada kao predavača jugoslavenske/ih književnosti i kao čelnog čovjeka institucije u kojoj se studira hrvatsko-srpski jezik i kao dosljednog zastupnika tradicije zajedničkog standardnog književnog jezika” (Marinković 2024: 44).

Po zapošljavanju u Srpskom kulturnom društvu „Prosvjeta” (od 1969.) Koraćev se društveni angažman intenzivira, stoga u brojnim prilikama, a posebice na tribinama pododbora „Prosvjete”, iznosi svoje mišljenje o raznim pitanjima, pa tako i o jeziku – posebice o statusu hrvatskog ili srpskog književnog jezika u Hrvatskoj nakon objavljivanja *Deklaracije* i *Predloga*. Suprotstavljajući se zahtjevima iznesenim u dvama proglasima, kao i općenito smjerom razvoja jezične politike u SFRJ u tom razdoblju, Korać se zalagao za njegovanje kontinuiteta zajedničkog književnog jezika i pravopisa. Jezičnu politiku koja je vođena 70-ih i 80-ih godina u SFRJ (a posebice u SRH) smatrao je ugrožavajućom za očuvanje tog kontinuiteta:

[...] srpska književna tradicija ne može se podvesti pod sadašnji model „hrvatskog književnog jezika”. A ne vjerujem da su se Srbi u Hrvatskoj spremni odreći jednog Save Mrkalja, Sime Matavulja, Vladana Desnice i drugih pisaca

srpske nacionalnosti koji su živjeli na ovom prostoru i pisali u ovom podneblju, da se mi sada udaljimo od toga modela jezika koji su nam oni ostavili.

(Korać, *Sjećanja*, rukopis: 126)

Nakon usvajanja Ustava 1974. godine te neuspjelog pokušaja revizije njegovih stavki koje se tiču službene upotrebe hrvatskog književnog jezika 1985. godine, Korać je otvoreno izražavao nezadovoljstvo ustavnim odredbama koje se tiču jezika – i pisma. Tako u intervjuu za list *Danas* (16. 9. 1988.) navodi kako je „neraspoložen prema sadašnjoj formulaciji jezika u SRH – jer 'hrvatski književni jezik' ne podrazumijeva ćirilčko pismo”:

Ako se kaže da je 'hrvatski književni jezik i jezik Srba u Hrvatskoj', onda se samim time uklanjanje iz upotrebe ovo drugo pismo. Ako se usvoji druga formula-cija, koja će podrazumijevati oba pisma, onda mi možemo biti zadovoljniji i svakako mirniji. Jer nama je ćirilčko pismo bitna determinanta i znak kulturnog identiteta i nacionalne svijesti. (Korać, *Sjećanja*, rukopis: 125)

Kao i kada je u pitanju jezik, kao glavni razlog i argument za upotrebu i zaštitu ćirilice među Srbima u Hrvatskoj Korać ističe očuvanje kulturne tradicije i kontinuiteta:

Govorio sam da se mi ne možemo odreći ćirilice zbog toga što je srpska kultura od početka temeljena na tom pismu, odricanje od njega značilo bi prekid s tradicijom i kulturom, novi naraštaji srpskog naroda bili bi odvojeni od svoje baštine, a to ne može dozvoliti nijedan narod. Ćirilica dakle nije naš prkos nego naša legitimacija. (ibid. 109)

Mi Srbi bez Save Mrkalja i Vuka Stefanovića Karadžića – dvojice reformatora narodnog jezika i ćirilčkog pisma – ostajemo potpuno nepismeni, kulturno bezličan i obezglavljen narod. (ibid.)

U zalaganju za zajednički, varijantni književni jezik Korać ostaje dosljedan, pa tako u uvodnom izlaganju na Obnoviteljskoj skupštini SKD „Prosvjeta” 1990. godine ističe da:

[...] u srpsku varijantu književnog jezika spadaju oba govora ijekavski i ekavski sa oba pisma – ćirilicom i latinicom – i sa kompletnom leksikom koju ne želimo podvajati na srpski i hrvatski dio. Upotrebili smo riječ varijanta, to je ona važna oznaka kojom se imenuju dva tipa istog jezika – srpska varijanta i hrvatska varijanta – koje podrazumijevaju izvjesne razlike u frekventnosti pojedinih

leksema, oblika i pojedinih sintaktičkih konstrukcija. Stvarnost varijanata priznajemo. (Korać 1990, prema Marinković 2024: 157)

Tokom prvih godina rada u SKD „Prosvjeta” Korać je kao urednik časopisa *Prosvjeta* vršio i funkciju lektora svih tekstova objavljenih u brojevima iz 1969.–1971. godine. U svojim autobiografskim memoarima prisjeća se:

List je štampan ćirilicom i srpskom varijantom jezika, a to znači novoštokavskom ijekavicom i sintaksom srpskog jezičkog standarda. Bilo je obavezno da se produži srpski književni jezik u „Prosvjetinoj štampi” pogotovu poslije „Deklaracije”. Ijekavski izgovor starog jata mnogi su shvatili kao hrvatsku jezičku osobinu – čim govoriš ijekavski – to je hrvatski, kažu neupućeni Srbi i Hrvati. Ne bi trebalo govoriti hljeb, vazduh, opština, organizovati itd.

(Korać, *Sjećanja*, rukopis: 68)

Svjestan „osjetljivosti” jezika u časopisu, u autorske je tekstove unosio minimalne korekcije (uglavnom na razini elementarnih omaški poput tipfelera i pravopisnih pogrešaka). Korać je, naime, smatrao da „[...] interveniranje u autorski jezik teksta bez odobrenja autora predstavlja javno falsificiranje smisla teksta i njegova autora. Konzekventno je istrajavao na pravu autora da čitalac bude u doticaju s autentičnim jezičnim izrazom autora”, u čemu je imao bezupitnu podršku svih u „Prosvjeti”, tvrdi Marinković (2024: 72).

Takvim svojim angažmanom demonstrirao je implicitnu polemiku sa tadašnjom sve agresivnijom lektorskom praksom u hrvatskim medijima i nalogodavcima te prakse, gdje se svim raspoloživim sredstvima trudilo javni jezični komunikacijski prostor naglašeno ujednačavati s pozicije afirmiranja distinktivnih oblika hrvatske jezične i kulturne tradicije [...] (ibid.).

5. Završna riječ

Svi aspekti Koraćeva bavljenja jezikom – u književnohistorijskim studijama, u javnim nastupima i intervjuima, pa i u lektorskoj djelatnosti – svjedoče o njegovu viđenju (zajedničkog) jezika kao ključnog faktora koji povezuje hrvatski i srpski narod, njihovu kulturu i književnost. Tu kohezivnu ulogu smatrao je posebno važnom za Srbe u Hrvatskoj, jer je jezik predstavljao snažnu sponu s Hrvatima u matičnoj državi s jedne strane te sa Srbima u Srbiji i drugim krajevima SFRJ s druge strane. Svaki oblik upotrebe jezika kao faktora

razdvajanja i povlačenja granica u (jezično)političkom smislu osuđivao je, a u znanstvenom radu izbjegavao (iako je smatrao da jezične specifičnosti pi-saca Srba iz Hrvatske valja uzeti u obzir). U svojim javnim istupima otvoreno je iznosio kritiku aktualne jezične politike od objavljivanja *Deklaracije* na da-lje. Njegovi stavovi prema književnom jeziku bili su dosljedni zaključcima No-vosadskog dogovora. Otvoreno se zalagao za zajednički, varijantni književni jezik koji povezuje cjelovito štokavsko govorno područje, a koji omogućava očuvanje jezičnog, književnog i kulturnog kontinuiteta Srba u Hrvatskoj. Upotrebu ćirilice smatrao je ključnom za očuvanje tog kontinuiteta. Zagovarao je inkluzivnu jezičnu politiku te normativistiku liberalnog tipa, koja poštuje autorski govor i jezične slobode.

U ovom radu cilj nam je bio ponuditi kratak pregled različitih aspekata Ko-raćeva bavljenja jezičnim pitanjima u kontekstu njegova znanstvenog i stru-čnog rada te društvenog angažmana. Utoliko on predstavlja polazište za nji-hovu daljnju analizu. Pitanje kojeg se nismo doticali u ovome radu zbog pro-stornog ograničenja, a koje nam predstoji sustavno istražiti, jezična su obi-lježja Koraćevih djela.⁹

Literatura

Белић, Александар. 1948. *Вукова борба за народни и књижевни језик: расправе и предавања*. Просвета. Београд.

(*Deklaracija* =) Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. 1967. *Telegram: jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja* 359. 17.

Јарошевић, Хенрик. 2012. *Прилози историји српскохрватског језика*. Алма. Београд.

Karlič, Virna; Šakić, Sanja. 2019. Somewhere in between: the language of Serbian writers from Croatia. *Filološke studije* 17/1. 253–269.

Karlič, Virna. 2024. Novosadski dogovor u ogledalu časopisa *Jezik* (1954.–1967.). *Kulturne orijentacije i političke kulture umjetničke inteligencije u Hrvatskoj i Jugoslaviji od 1952. do 1967. godine. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2023*. Ur. Roksandić, Drago. FF-press. Zagreb. 193–209.

⁹ Zahvaljujem profesoru Branku Tošoviću na sugestiji da nastavim s istraživanjem u tom smjeru.

Кораћ, Станко. 1971. *Вјетром вијани: Сјоменица Српској културној грушџва „Просвјета”*. СКД „Просвјета”. Загреб.

Кораћ, Станко. 1979. *Књижевна хрестоматија: из културне баштине Срба у Хрватској*. СКД „Просвјета”. Загреб.

Кораћ, Станко. 1987. *Преглед књижевног рада Срба у Хрватској*. СКД „Просвјета”. Загреб.

Korać, Stanko. 2014. *Sjećanja čovjeka bez domovine. Ljetopis SKD „Prosvjeta” XIX*. SKD „Prosvjeta”. Zagreb.

Korać, Stanko (*Sjećanja*, rukopis) *Sjećanja čovjeka bez domovine* (neobjavljeni autobiografski zapisi).

Marinković, Dušan. 2024. *Nalaženja Stanka Koraća: otpor institucionalnoj asimilaciji*. SKD „Prosvjeta”. Zagreb.

Mićanović, Krešimir. 2012. Jezična politika s kraja 60-ih i početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma. *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*.

Ur. Jakovina, Tvrtko. Centar za demokraciju i pravo Mirko Tripalo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 271–290.

Mićanović, Krešimir. 2018. „Jedan narodni jezik i jedan jedinstven književni jezik”. Anketa *Letopisa Matice srpske* i sastanak u Novom Sadu. *Zagreb 1924. – 1930. i 1945. – 1967. Društvo, kultura, svakodnevica: Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Desničini susreti 2018*. Ur. Roksandić, Drago. FF-press. Zagreb. 141–163.

Mićanović, Krešimir. 2021. „Kamo ide naš književni jezik”: Novosadski zaključci i polemika Ljudevita Jonkea i Mihaila Stevanovića. *Hrvatski jezik 1950-ih. Zbornik radova*. Ur. Marković, Ivan. Stilistika.org – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Katedra za stilistiku. Zagreb. 117–142.

Петровић, Драгољуб. 1979. *Говор Баније и Кордуна*. Матица српска – СКД „Просвјета”. Загреб – Нови Сад.

(*Predlog* =) Предлог за размишљање. 1967. *Борба* 2. 4. 1967.

Селенић, Слободан. 2019. Одговор београдских писаца на „Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика” 1967. *Сан о трагу 2: Зборник радова*. Ур. Вранеш, Александра. Андрићев институт. Андрићград. 69–95.

STANKO KORAĆ – ON LANGUAGE AND WITH LANGUAGE

Summary

The paper examines aspects of Korać's engagement with language in the context of his scholarly, professional, and socially engaged activities. The first part of the paper is dedicated to his analyses of the linguistic features of Serbian writers in Croatia and the language of their works as one of the criteria for inclusion in the *Literary Chrestomathy* (1979) and *Overview of the Literary Work of Serbs in Croatia* (1987). The second part of the paper focuses on Korać's study of the philological contributions of individual authors to the development of the Serbian literary language in the 18th and 19th centuries. The final section discusses his public appearances and debates on contemporary language-policy issues concerning Croatian-Serbian linguistic relations, as well as his approach to editing texts in the journal *Prosvjeta*.

Keywords: Stanko Korać, Serbs in Croatia, language of literature, Croatian-Serbian linguistic relations